

نقش و جایگاه مقابر برجی مازندران غربی در معماری اسلامی

چکیده:

در مقابر و بقاع متبرکه در بخش غربی مازندران که هسته و مرکز اصلی معماری مذهبی این منطقه را تشکیل می‌دهند می‌توان زیبایی، ظرافت، احساس دینی، تکنیک و خلاقیت‌های معماری را مشاهده نمود. در این منطقه بقعه‌هایی به نام مقابر برجی برپاست که از لحاظ شیوهی معماری و به‌ویژه کتیبه‌ها به قرون هشتم و نهم هجری یعنی دوره‌ی حکومت سادات مرعشی مازندران تعلق دارند. در معماری این منطقه شرایط جغرافیایی و ویژگی‌های اقلیمی تأثیر ملموسی در ساخت مقابر برجی داشته است. می‌توان عناصر و مشخصه‌های معماری مذهبی ایران بعد از اسلام را در این مقابر مشاهده نمود.

در این مقاله ضمن اشاره‌ی مختصر به دلایل و انگیزه‌های احداث مقابر برجی در مازندران غربی با تکیه بر شیوهی پژوهش میدانی باستان‌شناسی، نقش و جایگاه این بناها در معماری اسلامی ایران از بعد تکنیک، خلاقیت‌های معماری و ساختمانی به ویژه در بعد استاتیکی، شیوهی ساخت گنبد (دوپوش، سقف برجی و هرمی شکل) و هنرهای کاربردی (تزیینات بنا) و نوع مصالح به کار رفته با توجه به زمینه‌های مستعد اقلیمی - اجتماعی این منطقه مشخص می‌شود. در پایان ضمن تجزیه و تحلیل، نتایج مطالعات انجام شده با ویژگی‌های معماری مقابر برجی سایر مناطق همجوار (شرق مازندران، گلستان و گیلان) مقایسه می‌شوند.

کلید واژه: مقابر برجی، معماری اسلامی، مازندران

مقدمه:

آرامگاه‌ها که بعد از مساجد بیشترین حجم بناهای بازمانده در معماری اسلامی را به خود اختصاص داده‌اند؛ در مفهوم دینی و مذهبی‌شان «امامزاده» نام گرفته است.^۱ بدون تردید این بناها به استثنای مسجد که

بیشتر از هر نوع معماری در ایران دوره‌ی اسلامی مورد توجه عام بوده است،^۲ به نام‌های مختلفی همچون برج، گنبد، بقعه و مزار نیز معروف شده‌اند.^۳

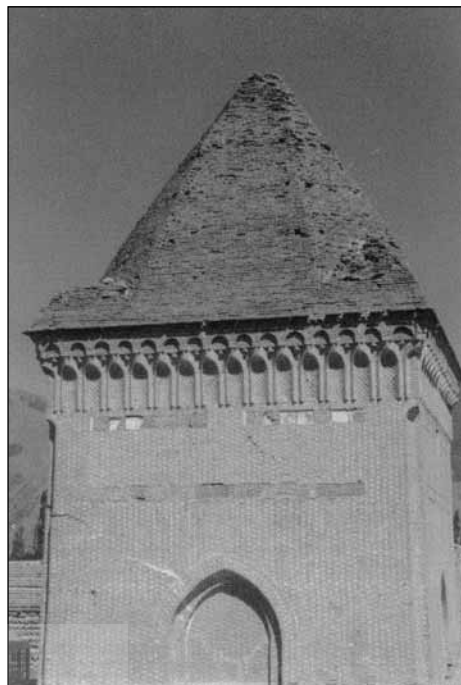
در مازندران غربی مقابر برجی شکلی وجود دارند که به «امامزاده» معروف هستند. این بناها که هسته و مرکز اصلی معماری مذهبی را تشکیل می‌دهند از قداست و احترام ویژه‌ای برخوردارند و پیوند عاطفی عمیق در طول تاریخ بین مردم با امامزاده، تأثیر شگرفی در رفتار فردی و اجتماعی مردم بر جای گذاشته است. مازندران غربی که بنا به نوشته‌ی ابن اسفندیار - مورخ مشهور قرن دوم هجری - «رویان» نام داشته است؛ یکی از شعبات خاندان اسپهبدان طبرستان ملقب به پادوسبانان بوده که از سال ۴۵ تا ۱۰۰۵ هـ. ق در این منطقه حکومت می‌کردند و آثار و بناهای ارزشمندی از خود بر جای گذاشته‌اند.^۴

بنا به گزارش جغرافی‌دانان اسلامی «رویان» جز کوه‌های طبرستان و حدود آن از غرب آمل شروع می‌شده و تا مرز دیلمان پیش می‌رفته و مرکز آن «کجور» بوده است.^۵ کجور در دوره‌ی میانه‌ی اسلامی به همین نام و قبل از حمله‌ی مغول با نام «کجه» مرکز ایالت رویان بوده و تاریخی پرفراز و نشیب را پشت سر گذاشته است.^۶

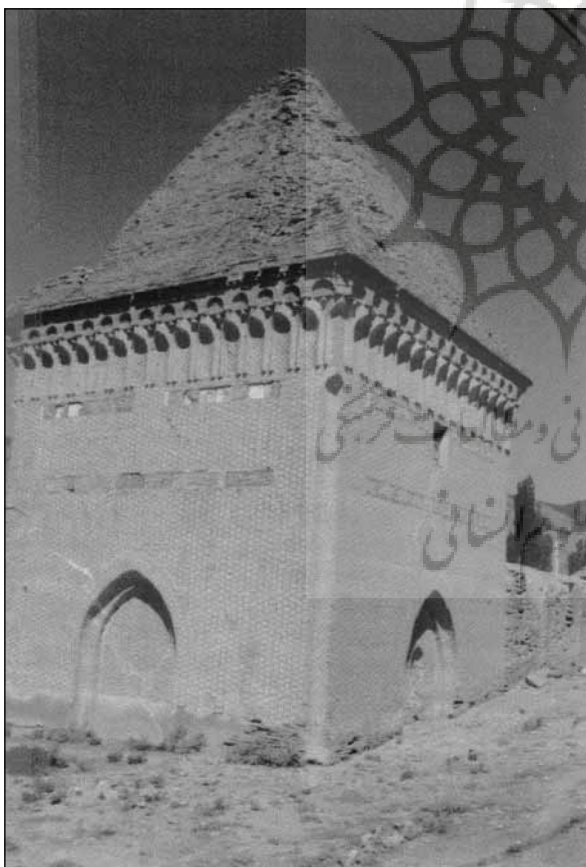
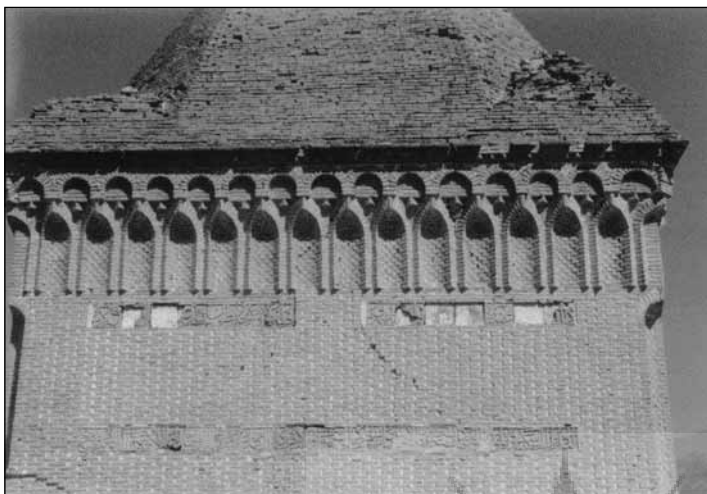
در مازندران غربی با توجه به ویژگی‌های خاص اقلیمی برج مقبره‌هایی با بام مخروطی یا رک وجود دارند که از نظر شیوهی ساخت گنبد و به ویژه طرح و پلان قابل مقایسه با مقابر برجی مازندران شرقی و گلستان می‌باشد. از جمله برج قابوس به تاریخ ۳۹۸ هـ. ق که سرآغاز مقابر برجی شکل ایران است و^۷ به عنوان الگویی برای سایر مقابر با نقشه دایره‌ای یا ستاره‌ای شکل شناخته می‌شود.

نکته‌ی حائز اهمیت نوع گنبد با سقف مخروطی است که در مقابر گیلان از نوع هرمی آن کاسته شده و از این نظر تفاوتی اساسی با مقابر مازندران دارند. با مطالعه بر روی مقابر برجی مازندران غربی

تصویر ۱: نمای شمالی مقبره طاهر و مطهر (ملک کیومرث بن بیستون)

تصویر ۲: بخش انتقالی گنبد (فیلبوش‌ها)، مقرنس‌های تزئینی و نغول‌ها

تصویر ۳: تزئینات نمای بیرونی مقبره با تأکید بر عنصر معماری

از لحاظ ویژگی‌های معماری و کتیبه‌های آن مشخص می‌شود که مربوط به سال‌های ۸۰۰ تا ۹۵۰ هجری قمری یعنی به دوره‌ی سادات مرعشی مازندران تعلق دارند.^۸ سلسله‌ی سادات مرعشی که از سال ۷۶۰ هجری قمری در مازندران حکومت می‌کردند؛ یعنی زمانی که قوام‌الدین مرعشی قدرت خود را برقرار ساخت، تا حدود سال ۸۹۸ هجری قمری فعالیت معماری و ساختمانی را در مازندران تشویق می‌کردند. ساری مرکز حکومت سادات مرعشی بود و در همه‌ی شهرهای مازندران به جز اشرف (بهشهر امروزی) هنوز هم می‌توان برج‌های آرامگاهی را که مربوط به دوره‌ی تیموری است، مشاهده کرد. وجود سادات مرعشی نمایانگر تعداد زیاد امامزاده‌هایی (مقابر برجی شیعی) است که در سرتاسر سواحل دریای خزر برپا گردیده است.^۹

در دوره‌ی مرعشیان مقابر به عنوان یک عامل مهم سیاسی - مذهبی نقش مهمی را در به قدرت رسیدن آنان ایفا می‌کرد و انگیزه‌ی مهمی در ساخت و احداث آرامگاه‌ها در مازندران دوره‌ی مرعشی بوده است. ضمن اینکه مرعشیان با حمایت از مذهب تشیع و احترام به سادات و ساخت مقابر برای آنان نوعی جایگاه و پایگاه مردمی برای خویش باز می‌نمودند.^{۱۰}

نگارنده بر آن است که با تکیه بر شیوه‌ی پژوهش میدانی بررسی باستان‌شناسی ضمن معرفی یکی از مقابر برجی بازمانده از قرن نهم هجری قمری در مازندران غربی (برج مقبره طاهر و مطهر) که نمونه‌ی مطالعاتی بسیار خوبی برای بررسی سیر تحول مذهبی، شناخت ویژگی‌های معماری و به‌ویژه تاریخ‌گذاری سایر مقابر برجی هم‌عصر در مازندران را ارائه می‌نماید، به نوعی نقش و جایگاه این مقابر را در معماری ایران دوره‌ی اسلامی از لحاظ معماری، هنرهای کاربردی، عناصر تزئینی و کتیبه‌های ساختمانی مشخص نماید.

برج مقبره‌ی طاهر و مطهر (ملک کیومرث بن بیستون)

کد بررسی: ۱۷ Km^{۱۱}

نقشه: ۱ الی ۳

تصاویر: ۱ الی ۵

شماره‌ی ثبت در فهرست آثار ملی: ۳/۱۶۷۲

موقعیت جغرافیایی: مقبره‌ی طاهر و مطهر به عنوان شاخص‌ترین بنای آرامگاهی غرب مازندران در آبادی هزار خال کجور در ۵۰ کیلومتری جنوب شهرستان نوشهر و ۳ کیلومتری جنوب شرقی کجور واقع شده است. ارتفاع برج از سطح دریا حدود ۱۵۴۵ متر در مدار ۵۱ درجه و ۴۵ دقیقه طول جغرافیایی و ۳۶ درجه و ۲۱ دقیقه عرض جغرافیایی قرار گرفته است.^{۱۲}

ویژگی‌های فنی بنا

الف - نوع پلان، مصالح و فضای معماری

پلان مقبره از خارج و داخل مربع شکل است (نقشه شماره ۱) و از سه بخش بدنه‌ی مکعب، بخش انتقالی و گنبد مخروطی یا رک تشکیل شده است.

مصالح بنا شامل آجر، ملاط گچ و ساروج می‌باشد. آجر به عنوان مصالح اصلی معماری برج و همچنین نقش عنصر تزئینی در نمای خارجی برج را نیز بر عهده داشته است.

طاقنماهایی در سه طرف بنا (شمال، جنوب، غرب) ساخته شده است. گوشه‌های نمای بیرونی بنا با شیارهای عمودی که رأس آنها قوسی شکل است، مشخص شده است. هر ضلع خارجی آن ۸/۴۰ متر طول دارد و بر فراز نمای خارجی بنا یک گنبد مخروطی هشت ضلعی دیده می‌شود و یک گنبد نیم دایره داخل بنا را پوشانده است. (تصویر شماره ۱)

گنبد از نوع دوپوش بوده و با توجه به شرایط اقلیمی و بارش فراوان در منطقه در ساخت مقابر در مازندران از این نوع گنبد استفاده می‌شده است، این ویژگی باعث می‌شد که بنا کمتر در معرض صدمه و آسیب جدی قرار بگیرد. همچنین از لحاظ کاربردی گنبد داخلی از رطوبت محفوظ مانده و نه تنها در ارتفاع کمتری قرار می‌گرفت بلکه فضای مناسبی جهت تزئین نیز فراهم می‌کرد. از سوی دیگر گنبد خارجی زمینه‌ی عظمت و پرهیبت ساختن بنا را نیز فراهم می‌سازد. بر چهار گوشه‌ی برج، چهار گوشوار (فیلپوش) زده‌اند و کمر بند هشت ضلعی گنبد را به وجود آورده‌اند. این قسمت منطقه‌ی انتقالی گنبد را تشکیل می‌دهد (نقشه شماره ۲)

هر ضلع بنا دارای یک طاقنمای عمیق با طاق جناقی است که یک طاق ساده دیگر نیز درون آن قرار گرفته است. یک سلسله طاق نوک‌دار در قاعده‌ی گنبد برج را احاطه کرده است. هر ضلع در دو ردیف کتیبه‌هایی را ارائه می‌دهد که کتیبه‌های فوقانی درست زیر قوس‌های رواقی شکل است و سه دهانه‌ی آن را قطع کرده است. (تصویر شماره ۲)

هر ضلع بنا دارای یک طاقنمای عمیق با طاق جناقی است که یک طاق ساده دیگر نیز درون آن قرار گرفته است. یک سلسله طاق

نوک‌دار در قاعده‌ی گنبد برج را احاطه کرده است. هر ضلع در دو ردیف کتیبه‌هایی را ارائه می‌دهد که کتیبه‌های فوقانی درست زیر قوس‌های رواقی شکل است و سه دهانه‌ی آن را قطع کرده است. (تصویر شماره ۲)

در ضلع شرقی مقبره یک ساختمان با نقشه‌ی مستطیل شکل در یک طبقه ساخته شده که از الحاقات بعدی بنا بوده است. این گونه بناهای الحاقی که عموماً در سایر مقابر برجی مازندران به ویژه در شرق مازندران نیز دیده می‌شود برای خواندن نماز و برگزاری مراسم اعیاد و سوگواری استفاده می‌شده است. این بنا در واقع راه ورود به مقبره را تشکیل می‌دهد. فضای داخلی بنا نیز از سه بخش بدنه‌ی مکعب، منطقه‌ی انتقالی و گنبد نیم دایره داخلی تشکیل شده است. در هر یک از اضلاع داخلی طاقنماهایی در دو طبقه که داخل قاب مستطیل شکلی قرار گرفته‌اند، تعبیه شده است.

فضای اصلی مقبره نیز مربع شکل و هر ضلع اتاق ۵/۵ متر می‌باشد. گنبدی منفرد نیم دایره فضای داخلی را پوشانده است. (نقشه شماره ۳)

ب - تزئینات (نمای خارجی و داخلی)

از ویژگی‌های تزئینی بنا، تأکید بر عنصر معماری به عنوان عنصر تزئینی است. بدین ترتیب که مقرنس‌ها، طاق‌ها و فیلپوش‌ها و شیوه‌ی آجرچینی به گونه‌ای استادانه با ترتیبی هماهنگ و متقارن با سادگی کامل بر سطح بنا، نقش اصلی تزئین را به وجود آورده‌اند. وسیله‌ی عمده برای تزئین سطوح خارجی آرامگاه آجرکاری است. شیوه‌ی آجرکاری به صورت یک بافت تزئینی مورد استفاده قرار گرفته است. این شیوه در تزئین طاقنماها نمود بیشتری دارد. گیلویی مرکب در قسمت زیر گنبد شامل یک ردیف مقرنس است که بر فراز آن یک سلسله قوس‌های هلالی کوچک دیده می‌شود که احتمالاً با قطعات نیم دایره‌ی سفال تزئین می‌شده است. در قسمت بالای ردیف مقرنس یک نوار تزئینی اره‌ای یا به اصطلاح دندان موشی ارائه شده است. تزئین هر یک از اضلاع خارجی به وسیله‌ی طاقنماها و نغول‌های افقی مستطیل شکل انجام گرفته و توسط شیارهای عمودی اضلاع چهارگانه از یکدیگر متمایز شده است. این عناصر معماری علاوه بر اینکه دیوارها را از سادگی درآورده بلکه به نوعی خاص بنا را آراسته و تزئین نموده است. (تصویر شماره ۳)

در سه بخش فضای داخلی مقبره (منطقه انتقالی، گنبد و اضلاع داخلی) تزئینات محدودی صورت گرفته است. فضای زیر گنبد و فیلپوش‌ها با نقوش زیبایی شمسهای، گل و بته با رنگ‌بندی متنوع ارائه شده است. اضلاع داخلی نیز با دو طبقه طاقنمای عمودی که درون قاب مستطیل شکلی قرار گرفته‌اند با نقوش خورشید، درخت سرو و طاووس با رنگ‌های زیبا تزئین شده‌اند. (تصویر شماره ۴)

ج - کتیبه‌های ساختمانی:

در اضلاع خارجی مقبره در قسمت فوقانی طاقنماها زیر مقرنس‌ها دو ردیف نغول باریک مستطیل شکل به عرض ۳۰ سانتی‌متر به صورت افقی دور تا دور برج را فرا گرفته است. در این نغول‌ها کتیبه‌هایی با مضامین آیات قرآنی و پاره‌ای اصطلاحات وجود دارد؛ که برای تعیین

تصویر ۴: تزیینات نمای داخلی و بخشی از فضای زیر گنبد

تصویر ۵: نمای مقبره امامزاده ابراهیم امل (شرق مازندران) با پالن مربع و گنبد

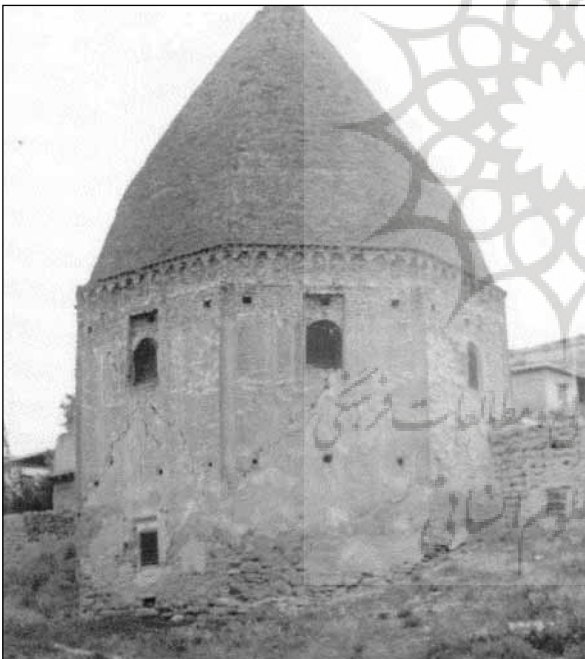
تاریخ دقیق آرامگاه‌های برجی این کتیبه‌های ساختمانی اهمیت ویژه‌ای دارند که متأسفانه در اکثر آرامگاه‌های برجی مازندران از بین رفته‌اند. تاریخ اتمام بنای مقبره به تاریخ ۸۲۹ هجری قمری است و برای تاریخگذاری دقیق سایر مقابر برجی مازندران (شرق مازندران و گلستان) از آن استفاده می‌شود. (تصویر شماره ۵ و ۲)

قرائت کتیبه‌های ضلع شمالی:
«السموات و الارض ولا یؤده حفظهما و هو العلی العظیم فی سنه تسع عشرین و ثماناً الهجریه النبویه و...»
«قلمرو علمش از آسمان‌ها و زمین فراتر و نگهبانی زمین و آسمان بر او آسان است چه او دانای بزرگوار و توانای با عظمت است در سال ۸۲۹ هجری قمری»
«من تحتها الانهار خالدین... والمشرکین والمشرکات».
«از زیر آن چشمه‌ها جاری و در آن جاودان خواهند بود... مشرکین و مشرکان»

قرائت و ترجمه‌ی کتیبه‌های ضلع جنوبی:
بسم الله الرحمن الرحیم. الله لا اله الا هو... ما فی الارض من
«به نام خداوند بخشنده و مهربان، خدا یکتاست که جز او خدایی نیست... و آنچه در زمین است»

بسم الله الرحمن الرحیم انا فتحنا لک فتحاً... نصرأ عزیزا
«به نام خداوند بخشنده مهربان. ما تو را به فتح آشکاری در جهان پیروز می‌گردانیم... و با عزت و کرامت یاری خواهد کرد»
قرائت و ترجمه‌ی کتیبه‌های ضلع غربی:

«ذالذ... ولا یحیطون بشی من علیم... سع...»
«کیست... و خلق به هیچ مرتبه علم او احاطه نتوانند کرد...»
«الذی انزل سکینه فی قلوب... السموات و الارض... یدخل... ثمان و عشرین».

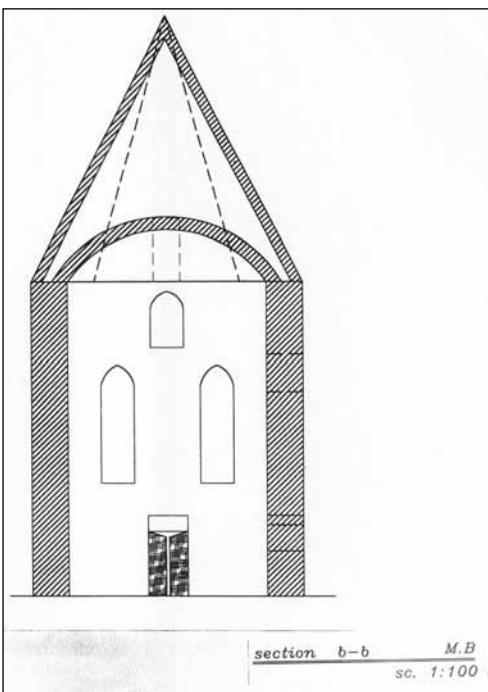
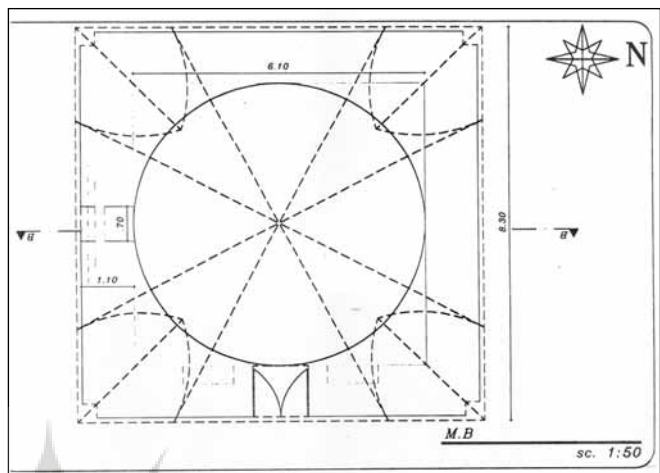

تصویر ۶: مقبره‌ی دبیر صالحانی در روستان صالحان نوشهر متعلق به قرن نهم هـ. ق (غرب مازندران)

تصویر ۷: مقابر درویش رستم و درویش شهرآگیم در روستای اطاقسرای زانوس کجور قرن نهم هـ. ق

نقشه‌ی ۱: پلان مقبره طاهر و مه‌طر در هزار خال کجور

نقشه‌ی ۲: برش از نمای داخلی مقبره‌ی طاهر و مه‌طر (ملک کیومرث بن بیستون)

سال‌های ۸۸۱ - ۸۹۸ هـ. ق در منطقه‌ی کجور حکومت می‌کرده است؛ و به ویژه مقایسه‌ی خصوصیات و معماری بنا با سایر مقابر برجی هم‌عصر در شرق مازندران از جمله مقبره امامزاده ابراهیم آمل (۸۳۰ هـ. ق) از نظر نقشه و پلان و شیوه‌ی ساخت گنبد (دوپوش، مخروطی) تزیینات و نمای خارجی و داخلی و مصالح در انتساب این مقبره به قرن نهم هجری (دوره‌ی تیموری) به سلسله‌ی مرعشیان مازندران هیچ‌گونه تردیدی باقی نمی‌گذارد. (تصویر شماره ۶ الی ۷)

نتیجه

مقابر برجی شیعی مازندران در حقیقت هسته و مرکز اصلی معماری مذهبی را تشکیل می‌دهند. طرح مقابر مذهبی در قسمتی از خاک مازندران غربی تقریباً همانند مقابر مذهبی گیلان از اطاقی چهارگوش یا مستطیل شکل تشکیل شده است. این بناها تحت تأثیر طرح و نمای بناهای مذهبی شرق مازندران است که اغلب متأثر از برج‌های مدور یا چندضلعی است.

با آنکه مقابر مذهبی گیلان و مازندران وجوه اشتراک فراوانی دارند، لیکن گنبد با سقف هرمی شکل (رک) مقابر مذهبی عمدتاً در مازندران است و در گیلان از نوع هرمی آن کاسته شده و بیشتر به صورت دو پشته یا مسطح می‌باشند. در گیلان فقط دو مقبره با گنبد هرمی شکل آن هم به وجهی خاص وجود دارد. گنبد‌های مقابر برجی در مازندران غربی از نوع مخروطی و دوپوش می‌باشد که از دوره‌ی سلجوقی (یکی از نمونه‌های اولیه برج‌های خرقان قزوین) شکل گرفته است. با این شیوه از یک سو گنبد داخلی از رطوبت محفوظ مانده و از سوی دیگر آزادی عمل در مرتفع ساختن گنبد خارجی بر عظمت بنا می‌افزاید. هم‌چنین گنبد داخلی در ارتفاع کمتر تزییناتی را که بر آن نقش می‌بندد، بهتر به معرض نمایش می‌گذارد.

احتمالاً گنبد خارجی را با آجرهای لعابدار فیروزه‌ای می‌پوشانده‌اند.

اوست که آرامش را در دل‌های مؤمنان ایجاد کرد... در آسمان و زمین... وارد می‌شود (۸۲۸ هجری قمری)
قرائت کتیبه‌های ضلع شرقی:
«حکم... احمد... هوالمک العزیز کتبه محمودبن نجیب - الرستمداری
امر بعمارہ المبارک ذوالمجریه مطهر منور فی تاریخ ماه علیها...
«الملائکه الاعظم... المبرور.

د - اسناد و مدارک

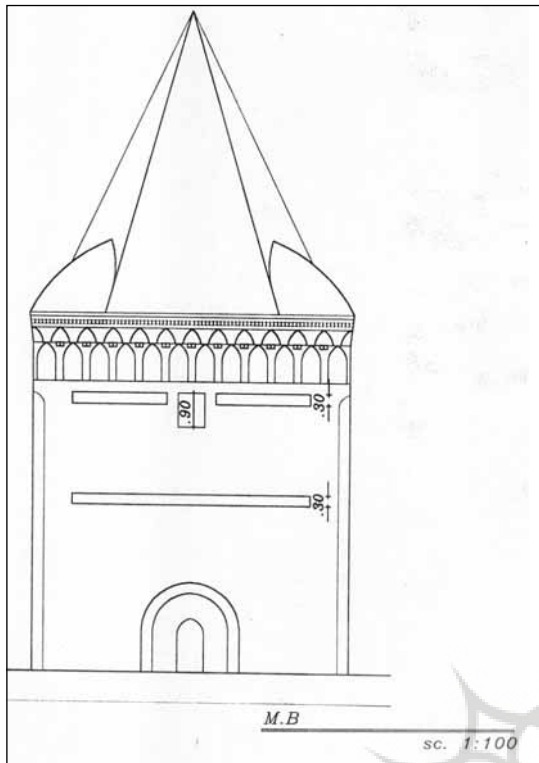
این برج مقبره که مدفن دو تن از سادات منطقه به نام‌های طاهر و مه‌طر می‌باشد توسط ملک کیومرث بن بیستون - حاکم و بنیانگذار سلسله‌ی بنی‌اسکندر در منطقه‌ی کجور - احداث گردید؛ که خود او نیز طبق وصیتش در همین مقبره در کنار قبور طاهر و مه‌طر دفن گردیده است.

قدیمی‌ترین سندی که از این برج مقبره یاد کرده است در کتاب «تاریخ گیلان» سید ظهیرالدین مرعشی است که در سال ۸۶۳ هـ. ق از قریه‌ی هزار خال و این مقبره دیدن نموده است، هم‌چنین مدارک مکتوب دیگری نظیر:

- ۱) نام معمار و سازنده‌ی برج «استاد حسین بن علی آملی حسینی» به تاریخ ۸۴۹ هـ. ق
- ۲) خطاط کتیبه‌های آجری برج به نام «محمودبن نجیب رستمداری» به تاریخ ۸۲۹ هـ. ق
- ۳) تاریخ صندوق مرقد ملک کیومرث استندار به تاریخ ۸۵۸ هـ. ق (صندوق در حال حاضر موجود نیست)^{۱۳}

هـ - قدمت

با استناد به کتیبه‌های آجری برج مقبره که تاریخ اتمام مقبره را سال ۸۲۹ هـ. ق ذکر می‌کند، رجوع به منابع و متون تاریخی که بانی بنا را ملک کیومرث بن بیستون معرفی می‌نماید، اینکه نامبرده در فاصله‌ی

نقشه ۳: نمای جانبی از گنبد مخروطی، فیلیوشاها و مقرن‌ها و طاقماهای مقبره‌ی طاهر و مطهر

این مقابر به علت تقدس صرفاً یک آرامگاه ساده غیرمذهبی نبودند بلکه تالار مستطیل یا مربع شکل در راستای محور ورودی بر روی آن قرار داده می‌شد. این بخش که به عنوان بنای الحاقی در دوره‌های بعد ساخته می‌شد جهت انجام فرائض دینی و سوگواری مورد استفاده قرار می‌گرفت. مصالح بنای مقابر برجی عموماً از آجر، سنگ و ساروج است که نمای خارجی و داخلی را با گچ تزئین نموده‌اند. آجرها اغلب در خود منطقه و در کوره‌های محلی با چوب‌های جنگلی ساخته می‌شود. تاریخ‌گذاری مقابر برجی مازندران یکی از معضلات در جهت تعیین تاریخ دقیق این بناها محسوب می‌شود که به این منظور دو مقبره واقع در منطقه کجور به نام برج مقبره طاهر و مطهر و مقبره شاه بالو در راستای آهودست ناقل رستاق دشت نور از اهمیت خاصی برخوردار است. این دو بنا به استناد کتیبه‌های موجود در آنها به ترتیب در سال ۸۲۹ هـ. ق و ۸۴۰ هـ. ق به دستور ملک کیومرث بن بیستون فرمانروای منطقه کجور که مذهب تشیع را در منطقه رویان رواج داده، ساخته شده است.

مقابر برجی مازندران غربی از نظر نقشه و پلان و تزئینات و شیوه‌ی ساخت گنبد و سایر ویژگی‌های برج مانند، بیشتر تحت تأثیر بناهای اولیه در این منطقه یعنی گنبد قابوس مورخ ۳۹۸ هـ. ق، برج لاجیم مورخ ۴۱۳ هـ. ق، برج رسکت مورخ ۴۰۰ هـ. ق و برج رادکانی غربی مورخ ۴۰۷ هـ. ق بوده است. مقابر برجی بازمانده از قرن نهم هجری در این منطقه تحت سلطه‌ی حکمرانان محلی ساخته شده‌اند. در واقع سبک معماری بکر و اصیل محلی مازندران به علت حکومت خاص سیاسی و موقعیت جغرافیایی این منطقه بر سبک دولتی غلبه داشته است. این منطقه از این دیدگاه نمونه‌ی بسیار خوبی از معماری محلی در ایران است.

در آرامگاه‌های این منطقه ورودی‌ها را با درهای منبت‌کاری شده کتیبه‌دار (که متأسفانه اکثراً به سرقت رفته‌اند) زینت می‌دادند و به دلیل جنگل‌های انبوه هنر منبت‌کاری در این خطه به دلیل ساخت و سازهایی که در این قرن صورت گرفت، بسیار ماهرانه انجام گرفته است. بسیاری از طرح‌های انجام شده بر درها قابل مقایسه با کاشی‌کاری دوره‌ی تیموری است. می‌توان گفت که نجار و معمار کاملاً هدفمند نقش و طرح را اجرا می‌کرده‌اند. هنر کنده‌کاری بر چوب که از دیرباز در این منطقه انجام می‌شد در آن دوره نیز با طرح‌های جدید صورت می‌گرفت و فضایی برای کاشی‌کاری معرق، آن‌چنان که در بناهای دوره‌ی تیموری مناطق دیگر ایران استفاده می‌شد، نمی‌گذاشت. بدین ترتیب چه در اصول معماری و چه در اصول تزئین، سبک خاص و مستقل این خطه هر چه بیشتر نمایان است.

پانویس‌ها:

1- Grabar, O The earliest Islamic commemorative Structures, Notes, and Documents, Ars orientalis. VI, 1966, p.7

۲- رابرت هیلن براند مقابر در معماری ایران دوره‌ی اسلامی، به کوشش

محمد یوسف کیانی، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۷۹، ص ۵۸

۳- محمدیوسف کیانی. تاریخ هنر معماری ایران در دوره‌ی اسلامی، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۷۴ ص ۱۰

۴- اصغر یوسفی‌نیا. تاریخ تنکابن، تهران: انتشارات قطره، ۱۳۷۰ ص ۸۲

۵- ناصر نوروززاده چگینی. «مازندران در دوره‌ی ساسانی» (۱)؛ مجله باستان‌شناسی و تاریخ، سال اول، پاییز و زمستان ۱۳۶۵، ص ۴۹

۶- ابوالفتح حکیمیان. علویان طبرستان، چاپ دوم تهران: انتشارات الهام، ۱۳۶۸، ص ۲۲۶

Azarpady, G, "The Islamic tomb Tower", A Note on its Genesis and Significance Islamic Art and I, 1981. pp 9-11.

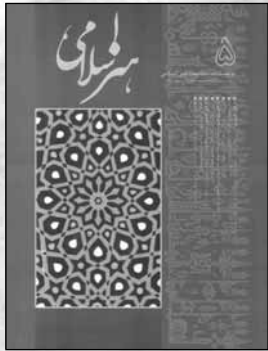
۸- تورج رهبر گنجه. «شکل‌گیری بقاع مذهبی در گیلان» فصلنامه باستان‌شناسی و هنر دانشگاه تربیت مدرس، سال اول، شماره‌ی پی در پی ۲ و ۳ و بهار و تابستان ۱۳۷۹، ص ۲۷.

۹- دونالد ویلبر. و لیزا گلمبک. (و همکاری دیگران)؛ معماری تیموری در ایران و توران، ترجمه‌ی کرامت‌الله افسر و محمد یوسف کیانی، چاپ اول، تهران: انتشارات سازمان میراث فرهنگی، تابستان ۱۳۷۴، ص ۶۶

۱۰- جهت اطلاعات کامل‌تر درخصوص تاریخ سلسله‌ی مرعشیان و تاریخ رویان به کتب ذیل مراجعه نمایید.

الف - میرتیمور. تاریخ خاندان مرعشی مازندران، تصحیح منوچهر ستوده، تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۵

ب - بهاء‌الدین محمدبن حسن ابن اسفندیار. تاریخ طبرستان، به کوشش

هنر اسلامی
دو فصلنامه مطالعات هنر اسلامی
سال سوم، شماره پنجم

دو فصلنامه مطالعات هنر اسلامی، شماره ۵، به صورت رنگی در ۱۸۵ صفحه متن و تصویر با مقالات زیر به چاپ رسیده است:

– بررسی، شناسایی و معرفی گرمابه‌های تاریخی اقلیم سرد زنجان / دکتر الیاس صفاران / امیر الهی

در این مقاله با بررسی ۶ گرمابه موجود (به عنوان گرمابه‌های اقلیم سرد) در منطقه شهر زنجان به مقایسه‌ی گرمابه‌های اقلیم سرد با گرمابه‌های اقلیم گرم در استان‌های گرمسیری پرداخته شده است.

– هم‌نواختی کتیبه و نقوش هندسی در بناهای اصفهان عصر صفوی / مریم فراست مقاله‌ی حاضر با بررسی هم‌نواختی دو عنصر کتیبه و نقوش هندسی در معماری بناهای اسلامی شهر اصفهان در پی پاسخ به ارتباط میان نقوش هندسی و کتیبه در معماری بناهای تاریخی اصفهان، وجود یا عدم وجود ارتباط میان مضامین نهفته در کتیبه‌ها با معانی نمادین نقوش هندسی، همپوشانی نقوش هندسی و کتیبه به لحاظ بصری و زیبایی شناختی است.

– شاهنامه‌ی شاه تهماسبی شاهکار مصورسازی مکتب تبریز / فاطمه صداقت – بررسی ویژگی‌های نگاره‌های نسخه‌ی جهانگشای نادری / تیرداد همپارتیان – جایگاه و نمود مذهب در نگارگری ایرانی (ایلخانی و تیموری) / دکتر مهناز شایسته فر

در این مقاله نگارنده معتقد است در دوره‌ی ایلخانان، نگاره‌های مذهبی و نسخی که صرفاً دارای محتوی مذهبی باشند کمتر به چشم می‌خورد و عموماً این گونه موضوع‌ها به صورت پراکنده در نسخ تاریخی وجود دارند.

به نظر وی در دوره‌ی تیموری احترام و توجه به خاندان پیامبر(ص) و مصورسازی نسخ مذهبی که به روایاتی به زندگی و خصایل ائمه می‌پردازد، فزونی می‌گیرد؛ و اقدام به تصویرسازی موضوعات مذهبی مورد توجه حاکمان تیموری و در برنامه‌ی سیاست‌های آنان قرار می‌گیرد.

در این دوره، علاوه بر به تصویر کشیدن موضوعات مذهبی، مصور کردن نسخ ادبی نیز، اهمیت فراوانی داشته است.

– تأثیر سیره پیامبر(ص) بر هنر نگارگری و معماری اسلامی / دکتر مهناز شایسته فر

– نقاشی مانوی و تأثیر آن بر نگارگری اولیه اسلامی / دکتر ابوالقاسم دادور، ثریا محمدی

– بررسی عملی تکنیک ایجاد تزیینات زرین فام بر روی لعاب‌های دوران اسلامی / عباس عابد اصفهانی، پرویز هلاکوئی

پایان بخش این مجموعه چکیده‌ی مجموعه‌ی مقالات به زبان انگلیسی است.

عباس اقبال، چاپ دوم، تهران: انتشارات پدیده خاور، ۱۳۶۶
ج – میرسید ظهیرالدین مرعشی. تاریخ طبرستان و رویان و مازندران. به کوشش محمدحسین تسبیحی، تهران: انتشارات مطبوعاتی شرق، ۱۳۴۵

د – اولیاءالله آملی. تاریخ رویان، تصحیح منوچهر ستوده، تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ، ۱۳۴۸.

۱۱- نگارنده در راستای پروژه باستان‌شناسی غرب مازندران که در مرداد ۱۳۷۹ به همراه هیأتی از دانشگاه مازندران انجام گرفت منطقه‌ی کجور را مورد بررسی و پژوهش میدانی قرار داده است. بر اساس الگوی رایج در بررسی‌ها و پژوهش‌های میدانی باستان‌شناسی به هر محوطه و ابنیه‌های شماره کد بررسی مشخص با دو حرف اول از نام منطقه و محوطه داده می‌شود.

۱۲- فرهنگ آبادی‌های جمهوری اسلامی ایران، چالوس – آمل، جلد ۲۷، تهران: انتشارات سازمان نیروهای مسلح جمهوری اسلامی، ۱۳۷۰، ص ۱۱۷.

۱۳- منوچهر ستوده. از آستارا تا استارباد، آثار و بناهای تاریخی مازندران غربی، جلد سوم، چاپ دوم، تهران: معاونت فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد، ۱۳۷۴، صص ۲۰ الی ۳۵

منابع:

۱. هلن براند، رابرت. مقابر در معماری ایران دوره‌ی اسلامی، به کوشش محمدیوسف کیانی، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۷۹
۲. کیانی، محمدیوسف. تاریخ هنر معماری ایران در دوره‌ی اسلامی، تهران: انتشارات سمت ۱۳۷۴
۳. یوسفی‌نیا، علی‌اصغر. تاریخ تنکابن، تهران: انتشارات قطره، ۱۳۷۰

۴. نوروززاده چگینی، ناصر. «مازندران در دوره‌ی ساسانی (۱)»، مجله باستان‌شناسی و تاریخ، سال اول، پاییز و زمستان، ۱۳۶۵
۵. حکیمیان، ابوالفتح. علویان طبرستان، چاپ دوم، تهران: انتشارات الهام، ۱۳۶۸

۶- رهبر گنجه، تورج. «شکل‌گیری بقاع مذهبی در گیلان»، فصلنامه باستان‌شناسی و هنر دانشگاه تربیت مدرس، سال اول، شماره پی در پی ۲ و ۳ بهار و تابستان ۱۳۷۹.

۷. ویلبر، دونالدو و گل‌میک، لیزا (و همکاری دیگران)؛ معماری تیموری در ایران و توران؛ ترجمه‌ی کرامت‌الله افسر و محمدیوسف کیانی، چاپ اول، تهران: انتشارات سازمان میراث فرهنگی، تابستان ۱۳۷۴

۸. فرهنگ آبادی‌های جمهوری اسلامی ایران، چالوس – آمل. جلد ۲۷، تهران: انتشارات سازمان نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۰

۹. ستوده، منوچهر. از آستارا تا استارباد، آثار و بناهای تاریخی مازندران غربی، جلد سوم، چاپ دوم، تهران: معاونت فرهنگی وزارت ارشاد و انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۷۴

10. Grabar, O; the Earliest Islamic Commemorative Structures Notes. And Documents. Ars orientalis, VI, 1966.

11. Azatpady, G The Islamic tomb Tower, a Nate its Genesis and significance Islamic Art and Architecture, I,1981